

Страхиња КОСТАДИНОВИЋ*
Стефан МИЛИЋ**

ЦЕЛИБАТ У СТАРОМ И СРЕДЊЕМ ВЕКУ – ОД РЕЛИГИЈСКЕ ПРАКСЕ ДО НОРМЕ

1. ШТА ЈЕ ЦЕЛИБАТ

Своју *Историју целибата* Елизабет Абот (Elizabeth Abbot) почиње једним сасвим личним признањем о погрешној уверености да задовољавајуће одређење целибата може бити формулисано крајње једноставно као „уздржање од полног сношаја, обично самонаметнуто”¹. Заиста, ова се језгровита дефиниција може учинити најсвеобухватнијом за широки распон пракси и учења везаних за целибат у различитим религијама кроз историју. Међутим у првом поглављу нашег рада желимо да кроз анализу ове и других дефиниција целибата укажемо на најважније проблеме приликом дефинисања овог појма у циљу што бољег разумевања његовог садржаја.

Једнотомна *Енциклопедија живих религија*, која од свог појављивања па до данас код нас припада референтној литератури за област религије, наводи као синоним термина целибат термин безбрачност и даје три његова значења. Прво од ових значења целибата је оно у најширем смислу: „живот без брака, прихваћен због духовних или религиозних идеала”². Друго је хришћанско у ширем смислу, те је целибат „уздржање од брака 'ради царства небеског’”³. Треће значење је такође хришћанско, али у ужем смислу. Оно одређује целибат као „канонско одрицање од брака, слободно прихваћено као средство потпуног посвећивања Божјој служби, у положају клирика”⁴. Најпре треба истаћи да оно што ова *Енциклопедија* наглашава приликом давања првог значења појма целибат, а што се конкретизује у наредним значењима, јесте религијски разлог његовог упражњавања. Верска мотивација за целибат, дакле, јесте оно што га разликује од обичне сексуалне апстиненције чији узроци могу бити вишеструки. Такође, упућивање на однос целибата са вером у Бога повезано је и са оним што је назначено како у полазној дефиницији Елизабет Абот, тако и у ужем хришћанском значењу према *Енциклопедији живих религија*. Реч је о схватању целибата као чина личне слободе, јер је и истинска вера у Бога плод слободе појединца. Но, уже хришћанско значење открива и други аспект целибата, целибата као нечега што се, будући засновано на одређеном правилу (због тога је употребљена реч *канонски*), захтева од појединца у оквирима верске заједнице уколико он у истој жели да стекне свештенички положај. О овоме ће се опширније говорити у наредним поглављима рада. Напоследку, од значаја је и то што су два од три понуђених значења у овој *Енциклопедији* везана за

* Студент друге године основних академских студија историје на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, strah0kost@gmail.com

** Студент друге године основних академских студија права на Правном факултету Универзитета у Нишу, milic.stefan069@gmail.com

¹ Elizabeth Abbot, *Istorija celibata*, Geopoetika, Beograd 2007, 17.

² *Enciklopedija živih religija*, Nolit, Beograd 1992, 83.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

хришћанство, јер управо у његовим оквирима целибат доживљава највећи развој и афирмацију, а Абот иде даље, те каже да у хришћанској религији он заузима централно место⁵.

Познати босанскохерцеговачки социолог религије Иван Цвитковић (Ivan Cvitković) у свом *Речнику религијских појмова* целибат дефинише као „забрану женидбе и удаје свештеницима, у неким религијским заједницама и монасима/монахињама ради религијских циљева и потпуног посвећења религијској заједници”⁶. У овој дефиницији недвосмислено преовладава нормативно разумевање целибата (употреба речи *забрана*) везано пре свега за свештеничку службу, у чему видимо велику сличност са последњим значењем које даје *Енциклопедија живих религија*. Целибат је, према Цвитковићу, *conditio sine qua non* за напредовање на више и одговорније положаје у једној религији будући да је наглашено да се он, између осталог, практикује и због потпуног посвећења не искључиво Богу (што би могао бити лични чин неvezан за одређени положај у религијским институцијама), већ религијској заједници.

Сматрамо сврсисходним да се осврнемо и на дефиницију целибата какву даје једна школска енциклопедија због једног детаља које она доноси. Наиме, енциклопедија *Школско свезнање* за целибат каже да је то „безбрачно стање одраслих особа; у ужем значењу, завет римокатоличког свештенства и монаштва у хришћанству да не ступају у брак (у складу с прописом донетим на Сабору у Никеји 325)”⁷. Експлицитно навођење да се целибат односи на одрасле особе поново наводи на то да он представља самосталну одлуку једне личности, али ово јасно исказивање старосне доби може имати за циљ и прављење дистинкције између овог и сродних појмова. У групу сродних појмова сврставамо појмове чедности и девичанства које Е. Абот у свом истраживању изједначава са целибатом одбацујући постојање важнијих разлика међу њима⁸. Посматрање ових термина као синонима видимо као погрешно, не негирајући истовремено и њихову уску повезаност из разлога што чедност и девичанство човеку јесу датост од почетка његовог живота коју он може променити или не⁹, те би онда целибат могао означавати свесно настојање да се та датост очува.

После свих изнетих запажања о различитим начинима дефинисања целибата потребно је да предложимо према нашем мишљењу најпримеренију дефиницију. Имајућу у виду да већину аспеката појма целибата које смо претходно кроз упоређивање дефиниција проблематизовали препознајемо у одређењу целибата датим у српском издању енциклопедије *Британика* које гласи да је он „намерно уздржавање од сексуалне активности, обично у вези са верском улогом или обичајем”¹⁰, у нашем раду схватамо целибат управо на овакав начин.

⁵ Е. Абот, 19.

⁶ Иван Цвитковић, *Речник религијских појмова*, Прометеј, Нови Сад 2009, 461.

⁷ *Школско свезнање*, Завод за уџбенике, Београд 2007, 1040.

⁸ Е. Абот, 19.

⁹ У многим цивилизацијама инсистирало/инсистира се да се ова датост не промени до склапања брака које је падало у време стицања зрелости, односно уласка у свет одраслих.

¹⁰ *Енциклопедија Британика. Ф-Ш, Политика / Народна књига*, Београд 2005, 124.

2. ЦЕЛИБАТ У СТАРОМ ВЕКУ – ИЗУЗЕТАК КОЈИ ПОТВРЂУЈЕ ПРАВИЛО

Према мишљењу Џемса Џ. Фрејзера (James G. Frazer) базичне потребе људи у прошлости (али ће оне остати и у будућности) биле су „живети и проузроковати живот, јести храну и рађати децу”¹¹. Овакво схватање често смо склони да ограничимо на човека праисторије заборављајући да је дуго и у историјском периоду старог века доминантан концепт религије био онај који не интерпретира живот, већ се религија разуме самим животом.¹² Из ове перспективе, целибат видимо заиста као једну супротстављену праксу преовлађујућем религијском обрасцу, али то значи да он није постојао у овом периоду и да његово постојање није захтевало и правну регулацију о чему ће бити више речи у наставку.

У цивилизацијама насталим у области Плодног полумесеца заиста остаје у великој мери неизмењена свест о сексуалној активности као религијском обреду *par excellence* због тога што се кроз полни однос подражава божанска животворност и подстиче плодност и напредак у животу. Још код Херодота (*Историја* I, 181,199) су посведочени ритуали светог брака и сакралне проституције у Ваивилону.¹³ Са друге стране, у старом Египту, фараон је имао полубожански статус чији је задатак био да оличава и одржава оно што је означавно концептом *маат*, а то је идеалан и хармоничан поредак света каквог су створили богови¹⁴. Како би могао да испуни овај задатак, фараон не може бити у целибату, јер „да би се одржао однос између неба и земље, неопходна је главна краљевска супруга”¹⁵. Све до сада наведено упућује да у религијама ових цивилизацијама није било места за целибат као религијом мотивисану праксу, а много другачија ситуација није била ни код јединог монотеистичког народа на Старом истоку. За Јевреје било је врло важно да кроз брак испуњавају ону Божију заповест која претходи и оној о неједењу са дрвета познања добра и зла¹⁶, а која гласи: „рађајте се и множите се, и напуните земљу”¹⁷, те је целибат био присутан само у облику прописане привремене сексуалне апстиненције повезане са ритуалном чистотом особе¹⁸. Изузетак у односу према целибату у јудаизму донеће покрет есена из последњих векова старе ере чији су чланови због сукоба са осталим групама унутар јудаизма прибегли аскетском животу у пустињи који је укључивао целибат.¹⁹

Грчко-римска цивилизација, коју ћемо у контексту нашег рада посматрати као јединствену, отворенија је за целибат у случају одређених свештеничких колегија, али

¹¹ Џемс Џ. Фрејзер, *Златна грана: проучавање магије и религије*, Алфа / Драганић, Земун 1992, 408.

¹² Е. О. Џемс, *Упоредна религија. Увод и историјско проучавање религије*. Матица српска, Нови Сад 1990, 43.

¹³ Херодот, *Херодотова историја, књ. I* (прев. Милан Арсенић), Матица српска, Нови Сад, 1988, 93, 102-103. Више о овоме код Херодота и потоњих античких историчара видети у: Eva Anagnostou-Laoutides, Michael B. Charles, “Herodotus on Sacred Marriage and Sacred Prostitution at Babylon”, *Kernos - Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique* Vol. 31, 2018, 9-37.

¹⁴ Danijela Stefanović, *I беће попут птице у кавезу: студија о историји и култури Старог истока*, Службени гласник, Београд 2012, 109.

¹⁵ Marina Matic, „Правни положај жене у старом Египту”, *Strani pravni život: teorija, zakonodavstvo, praksa* 3/2011, 312.

¹⁶ Прва књига Мојсијева 2, 16-17.

¹⁷ Прва књига Мојсијева 1, 28. (цитирано према преводу Ђуре Даничића)

¹⁸ *Енциклопедија Британика. Ф-III*, 124.

¹⁹ E. Abot, 49.

истовремено и спремнија да га правним средствима сузбија. Најпознатији од поменутих колегија је свакако колегијум од шест весталки, свештеница богиње Весте (или Хестије), које су биле одговорне за чување вечне ватре која је имала значај за Римску државу какав огњиште има за један дом.²⁰ У овај колегијум биране су од стране врховног свештеника (*pontifex maximus*) девојчице у узрасту од пет до шест година из познатих родова под строгим критеријумима, док је само ступање у овај колегијум било праћено шишањем дуге косе, облачењем у беле хаљине и заветовањем да се неће удавати минимум тридесет година.²¹ Постајње весталком значило је то да, према Закону XII таблица (V, 1)²², весталка није више под влашћу оца породице (*patria potestas*) чиме има један екслузиван положај. Уколико би се весталка огрешила о заветовани целибат, за њу је била предвиђена смртна казна затварањем у пећину испод Палатина где би била остављена.²³ Овде се мора подвући да весталке нису то постајале својом вољом, из својих верских осећања, него је то био престижни положај од великог поверења које је било повезано са њиховим пребивањем у целибату²⁴ за који су биле заинтересоване њихове патрицијске породице.

Свеодочанства о нормирању целибата као негативног феномена долазе по први пут у незанемарљивом броју упрвао из грчко-римског света. Још је Ликург, према Плутарху (*Ликург*, 15), уређујући државни и друштвени поредак у Спарти за нежење предвидео „жиг срамоте“²⁵ који се састојао у њиховом искључивању из одређених аспеката друштвеног живота, јавног исмејавања, те ускраћивању поштовања од стране млађих, а што се све разумевало као „праведна казна за њихово непоштовање закона“²⁶. Податке о томе да је целибат једним старим (до данас несачуваним) законом у Старом Риму био забрањен доноси нам Дионисије из Халикарнаса (*Римске старине* IX, 22, 2)²⁷. Постојање овакве норме врло је вероватно из разлога што је она у потпуном сагласју са духом старог римског морала који види брак као грађанску дужност кроз коју би се, како научава Антипатар из Тарса, отаџбини даривали грађани и по божанском плану ширио људски род.²⁸ На овом трагу била је и законодавна делатност Октавијана Августа која је требала да подстакне обнову моралног живота и заустави распадање онога што је темељ државе – породице.²⁹ Породицу нису подривали само све већи мањак верности у браку и много учесталији разводи, него и све распрострањенији

²⁰ *Ibid.*, 43-44.

²¹ *Ibid.*, 44-45.

²² Драган Николић, Александар Ђорђевић, *Законски текстови старог и средњег века*, Правни факултет у Нишу, Центар за публикације, Ниш 2010, 43.

²³ Мирослава Мирковић, *Историја Римске државе. Од Ромула, 753. године пре Христа, до смрти Константина, 337. године нове ере*, Службени гласник, Београд 2018, 146.

²⁴ E. Abot, 45-46.

²⁵ Plutarh, *Usporedni životopisi 1* (prijev. i bilj. Zdeslav Dukat), August Cesarec, Zagreb 1988, 94.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus, https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dionysius_of_Halicarnassus/9A*.html, приступљено 1. марта 2021.

²⁸ Пол Вен *et al.*, *Историја приватног живота 1: од Римског царства до 1000. године*, Клио, Београд 2000, 41, 49.

²⁹ М. Мирковић, 403.

целибат.³⁰ За ширење целибата у ово време сасвим су најодговорнија била поједина врло популарна филозофска учења попут неоплатонизма и стоицизма (премда се сличне идеје јављају још код питагорејаца) које су високо вредновале сексуално уздржање.³¹ Овакво стање Август је настојао да промени *кадукарним законима* (*Lex Julia de maritandis ordinibus* и *Lex Papia Poppaea*) којима се предвиђало потпуно или делимично ускраћивање права на наследство оним грађанима који нису у браку или су без деце.³² Ипак, ефекти ових закона на пољу породичног морала и наталитета били су готово ништавни, те је урушавање породичних вредности настављено.³³

Целибат је у старом веку само изузетно, као што смо показали на примеру весталки, налазио своје место међу праксама религија које су му у својој бити биле супротстављене. Истовремено, тешко је се могао развијати као слободно изабрани начин живота појединца, јер је сматран за опасан по опстанак друштва и због тога и бивао предмет правне регулације кроз његово санкционисање. Промене ће доћи постепено тек са хришћанством које је настало у старом веку, али је свој зенит доживело у средњем веку. Стога ће читав овај процес бити обрађен у наредном поглављу.

3. ЦЕЛИБАТ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ – ИЗУЗЕТАК КОЈИ ПОСТАЈЕ ПРАВИЛО

Хришћанство се појављују у јеврејској монотеистичкој средини и од ње преузима основне појмове које тумачи на нови начин. Једна од маркантних ралика начињена је у схватању целибата, Још у самом Новом завету примећује се отклон од строго негативног става према целибату, јер се признаје да и он јесте пут спасења, али, додуше, не за све,³⁴ као и да он доноси много веће духовно богатство од породичног живота.³⁵ О веома строгој сексуалној етици код хришћана која, по свему судећи, извире управо из ових библијских учења, извештава нас и један нехришћански аутор, лекар Гален с краја II века, говорећи о високој дисциплини у мешовитим заједницама у којима многи читав живот проводе без сексуалних односа.³⁶

Упоредо са оваквом афирмацијом целибата, у раном хришћанству није изостала ни апотеоза брачног живота кроз речи апостола Павла који односе у породици

³⁰ Мила Јовановић, *Августово брачно законодавство (кадукарни закони)*, необјављена докторска дисертација, Београд 1994, 47. Цитирано према: Валентина Цветковић Ђорђевић, „Развод брака према римском и Јустинијановом праву”, *Црквене студије* 16/2019, 436, фн. 11.

³¹ Е. Abot, 47-49.

³² Емилија Д. Станковић, Срђан С. Владетић, „Августова реформа брака и породице”, *Српска политичка мисао* 4/2018, 357.

³³ В. Цветковић Ђорђевић, 438.

³⁴ Јеванђеље по Матеју, 19, 12: „Јер има ушкопљеника који су се тако родили из утробе материне; а има ушкопљеника које су људи ушкопили; а има ушкопљеника који су сами себе ушкопили царства ради небеског. Ко може примити нека прими.” (цитирано према преводу Вука Стефановића Караџића као и сви наредни новозаветни цитати).

³⁵ Јеванђеље по Марку, 10, 29-30: „А Исус одговарајући рече: Заиста вам кажем: нема никога који је оставио кућу, или браћу, или сестре, или оца, или матер, или жену, или децу, или земљу, мене ради и јеванђеља ради, а да неће примити сад у ово време сто пута онолико кућа, и браће, и сестара, и отаца, и матер, и деце, и земље, у прогоњењу, а на оном свијету живот вечни”

³⁶ П. Вен *et al.*, 222-223.

упоређује са односом Христа и Цркве.³⁷ Из Светог писма, такође, тешко је претпоставити било какву обавезност целибата чак и када је у питању свештенство. Када апостол Павле говори о особинама које епископ треба да поседује наводи и то да треба да је „једне жене муж”³⁸ што упућује на то да су епископи били ожењени. То је било потпуно у складу са практичним потребама црквеног живота у раном периоду, али и одговор на поједине у аскетизму радикалне хришћанске групе које нису одбравале брак.³⁹ Таква је била секта енкратита чији је оснивач био Татијан Асирац који је живео у II веку.⁴⁰ Учење енкратизма, врло раширено у областима Римског царства где се говорио сиријски језик, изједначавало је брак са блудом, те зато захтевало целибат од свих чланова заједнице под утицајем гностичке мржње према материјалном свету.⁴¹ Ипак, овакав став није превладао. Томе сведочи то што у једној од најстаријих збирки црквених прописа под називом *Апостолске установе*, насталој касније од времена настанка Павлових посланица и енкратизма – крајем III и почетком IV века, не налазимо ни најмање назнаке о обавезности целибата не само за све хришћане, него ни за ступање у клир, али се истиче да будући клирици не смеју бити другобрачни, што није случај и са лаицима.⁴²

Успостављање праксе целибата као обавезујуће за свештенство бивало је све чешћа тема на помесним црквеним саборима⁴³ још пре Првог васељенског сабора 325. године на коме поврх покушаја потоње римокатоличке интерпретације неких од донетих канона није донета одлука која би успоставила као предуслов за рукоположење целибат.⁴⁴ Међутим, то није смањило све веће тежње у Цркви на Западу да се целибат из чина личне аскезе претвори у норму. Те интенције кулминирале су у писмима папе Сирција (383-399) у којима он одређује неопходност трајног свештеничког целибата указивајући на узвишеност и савршенство евхаристијске жртве коју свештеници свакодневно узносе у односу на старозаветне свештенике који су се само привремено уздржавали од сексуалних односа с обзиром на мању узвишеност жртве коју су они приносили.⁴⁵

Претходно описана кретања у Западној Цркви прати настанак и ширење монашког покрета у Цркви Истока. За појаву монаштва често се везује опадање морала међу хришћанима после доношења Миланског едикта 313. године⁴⁶ изазвано све већом бројношћу хришћана, те усложњавању црквене организације и њеним формализовањем⁴⁷. Ове промене настале у црквеном животу само су појачале осећај

³⁷ Ефесцима посланица Светог апостола Павла 5,25: „Мужеви! Љубите своје жене као што и Христос љуби цркву, и себе предаде за њу”.

³⁸ Тимотију посланица прва Светог апостола Павла, 3,2.

³⁹ Сава Миловановић, „Брак и целибат у прва четири века”, *Богословље: часопис Православног богословског факултета Универзитета у Београду* 77 (2)/2018, 74-75.

⁴⁰ Александар Ђаковац, „Татијан Асирац и његово место у развоју хришћанског богословља”, *Теолошки погледи: веронаучни часопис* 3/2020, 606, 610.

⁴¹ *Ibid.*, 611-612.

⁴² С. Миловановић, 76-77.

⁴³ „Најранији пример озакоњења ове праксе је С а б о р у Е л в и р и 306. године, у данашњој Андалузији, недалеко од Гранаде.”, *Ibid.*, 78

⁴⁴ *Ibid.*, 78-81.

⁴⁵ *Ibid.*, 84-85.

⁴⁶ Максимилијан Е. Агиоргусис, „Монаштво у Православној Цркви”, *Теолошки погледи* 1/2003, 12.

⁴⁷ Џозеф К. Линч, *Историја средњовековне цркве*, Слио, Београд 1999, 32.

код посвећенијих верника да је немогуће живети у свету поштујући све аскетске узусе, а сходно самим Христовим речима о непријатељство света према онима који следе Божију реч⁴⁸. Извор сваковрсних искушења био је градски живот у свим својим сферама, а пустиња је била његова сушта супротност. Због те чињенице је сасвим логично што је баш у Египту, који обилује оваквим местима идеалним за осамљивање и контемплацију, у другој половини III века настао монашки покрет.⁴⁹ Споменућемо најзначајније личности за утемељење овог покрета: Свети Антоније Велики, зачетник монаштва, Свети Пахомије, отац киновијског монаштва који подразумева живот монаха у заједници, док је чврсто устројство донео Свети Василије Велики својим типцима који су поставили основна правила монашког живота и на Истоку и на Западу⁵⁰.

После изложених најважнијих података у вези настанка монаштва, постављају се кључна питања која се тичу монаштва у контексту нашег рада: шта то разликује монаштво од сличних покрета присутних у раном хришћанству какви су били између осталих и поменути енкратити који су такође инсистирали на строгој аскези и држању целибата и зашто је баш монаштво учинило револуцију у хришћанском односу према целибату? За одговор на оба ова питања изузетно је важно разумевање добровољности монаштва и то што су први монаси највећим делом били лаици⁵¹. Оно свој живот почиње монаховим својевољним одвајањем од заједнице у којој је поникао, а за коју је сматрао да му не дозвољава да се на најбољи начин духовно усваршава. Одлазећи у пустињу сам, он никога на то не обавезује, али својим примером показује снагу веру и на тај начин подстиче друге сличне њему да га следе. У исто време незадирање, барем не на почетку (делимично и због необразованости првих монаха), монашког покрета у сферу интелектуалне теологије омогућило је да он буде прихваћен од правоверног хришћанства⁵² за разлику од многих секти које су своје праксе уздизале до нивоа вероисповедних учења⁵³. Енергија и ентузијазам монашког покрета који је настао и као израз бунта учинили су га главним покретачима обнова и промена у читавој Цркви⁵⁴ које ће укључивати и повећање значаја целибата.

Експанзија монаштва ојачала је већ постојеће мишљење о преимућству безбрачности над брачношћу, што је за свој резултат имало то да се на Шестом васељенском (Трулском) сабору одржаном 681-682. године донесе канон којим се забрањује онима који су у браку да буду постављени за епископе.⁵⁵ Како наводи наш

⁴⁸ Јеванђеље по Јовану, 15. 16: „Кад бисте били од свијета, онда би свијет своје љубио: а како нијесте од свијета, него вас ја од свијета избрах, зато мрзи на вас свијет.”

⁴⁹ Драгана Јањић, „Прилог проучавању развоја монаштва”, *Црквене студије* 3/2006, 349, 351.

⁵⁰ М. Е. Агиоргусис, 11-12, 14

⁵¹ Д. Јањић, 356.

⁵² Ц. К. Линч, 47.

⁵³ А. Ђаковац, 612.

⁵⁴ Ц. К. Линч, 48.

⁵⁵ Канон 12: „Сазнали смо и ово: у Африци, Ливији и по неким другим областима, неки од тамошњих богољубазних предстојатеља настављају да живе заједно са својим женама и након тога што је над њима обављено рукоположење, те на тај начин постају предмет саблазни и спотицања за народ. Пошто наше настојање мора бити усмерено и на то да они којима је дато старање о верницима буду беспрекорни у сваком погледу, установљујемо да они више не чине поменуто недело. Ми ово казујемо не да би се укидало или изопачавало оно што је установљено од Апостола, него због тога што се старамо о спасењу и о напредовању народа у добру и врлинама, те да никаква љага не буде на свештеничком чину. Јер, свети апостол каже: „Све чините на славу Божију; Не будите на саблзан ни Јудејима, ни Јелинима, ни

чувени канонинста епископ далматински Никодим Милаш, у VII веку су примери жењених епископа били сасвим ретки, те стога саблажњујући за вернике.⁵⁶ Ово указује на бројност епископа који су бирани из реда монаштва, које постаје оквир за практиковање целибата.⁵⁷ Од доношења овог канона целибат постаје услов за рукоположење у највиши степен свештенства дајући монаштву највише функције у Цркви што одређује њен даљи развој често доводећи „у питање и само постојање немонашког живота”⁵⁸ хришћанина.

Док се на Истоку усталила ова обавеза целибата само за епископску службу, на Западу се, као што смо претходно навели, врло рано јавља општа обавезност целибата за свештенике. Њу је посебно подупирао монашки покрет који се проширио и на овај простор најпре оличен у реду бенедиктинаца, монасима који су следили *Правила Светог Бенедикта* из Нурсије. Остваривање у пракси те обавезности наступало је временом уз многе тешкоће, али је ипак то постала једна од одлика западног хришћанства и разлика у тренутку Велике раскола 1054. године.⁵⁹ У XI веку управо долази до снажног реформског таласа унутар Западне Цркве за време понтификата папа Лава IX (1048-1056) и Гргура VII (1073-1085). Реформама се инсистира на дисциплини парохијског свештенства поготово на пољу сексуалног морала при чему није доследно прављена разлика између свештеника који су општили са проституткама и оних који су били у браку.⁶⁰ У суштини, целибат свештеника требао је да ојача разлике између клирика и лаика, да ове прве јасно стави изнад ових других у настајућој хијерархији феудалног друштва.⁶¹

На крају овог поглавља наглашавамо и то да однос према ширењу целибата на већи део популације није битно промењен у средњем у односу на стари век. То се најбоље примећује на примеру дуалистичке јереси раширене у другој половини XII и у XIII чији се следбеници различито називају (катари, албижани, патарени, богумили) која је у својим ставовима према браку била јако слична енкратитима. Преобраћени у римокатолицизам италијански катар Бонакурсус говори у свом делу против својих пређашњих истоверника о томе како је Еву створио ђаво, те да су „брачне везе између Адама и Еве биле забрањене”⁶² што можемо разумети као основ за презир брака. Бројност ових дуалиста била је велика о чему говори и то да је албижанска јерес називана и заразном болешћу за који је лек била инквизиција и крсташки рат.⁶³ Опасност од њих је лежала у томе што су угрожавали основу средњовековног

Цркви Божијој, као што и ја у свачему свима угађам, не тражећи своје користи, него многих, да се спасу. Угледајте се на мене, као и ја на Христа“ (1. Кор. 10,31- 32; 11,1). А за кога се дозна да чини оно шта је поменуто, нека буде свргнут.”, Никодим Милаш, *Правила (KANONEΣ) Православне Цркве са тумачењима, I том* (фототипско издање), Истина, издавачка установа Епархије далматинске, Шибеник 2004, 456-457.

⁵⁶ *Ibid.*, 465.

⁵⁷ *Ibid.*, 460, 466.

⁵⁸ E. Abot, 104.

⁵⁹ Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Мiba books, Београд 2017, 384.

⁶⁰ Ц. К. Линч, 183.

⁶¹ *Ibid.*, 194.

⁶² Marko Šunjić, *Hrestomatija izvora za opštu istoriju srednjeg vijeka*, Svjetlost, Sarajevo 1980, 196.

⁶³ Ц. К. Линч, 291-295.

друштва – породицу онемогућавајући репродукцију његових чланова и доводећи у питање његово нормално функционисање.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Није могуће разумети целибат у старом и средњем веку без свести да се он као религијска пракса увек јавља најпре као чин једне аутономне личности жељне да се приближи ономе што сматра светим најчешће кроз ступање у свештенство. Међутим, у различитим цивилизацијама и периодима постојале су различите реакције на ту праксу са тенденцијом да се она правно регулише. У старом веку преовлађује нормирање целибата као нечег штетног и противног друштвеном уређењу и религијском учењу. Преокрет настаје са појавом хришћанства кроз чији развој целибат добија запажено место изузетне врлине која се хвали, али која се не захтева од свих. Најзад, кроз раст утицаја монашког покрет у средњем веку, који на почетку има чисто добровољни и критички карактер, долази до успостављања целибата као норме за свештенство: на Западу за све његове степене, а на Исток само за епископе. Но, никада целибат као масовнија пракса становништва не добија благонаклоност ни Цркве ни државе као погубна по друштвене темеље.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

- Библија или Свето писмо Старога и Новог завјета* (превод Стари Завјет Ђура Даничић, Нови Завјет превео Вук Стефановић Караџић), Библијско друштво Србије, Београд 2011.
- Никодим Милаш, *Правила (KANONEΣ) Православне Цркве са тумачењима, I том* (фототипско издање), Истина, издавачка установа Епархије далматинске, Шибеник 2004.
- Драган Николић, Александар Ђорђевић, *Законски текстови старог и средњег века*, Правни факултет у Нишу, Центар за публикације, Ниш 2010.
- Plutarh, *Usporedni životopisi I* (prijev. i bilj. Zdeslav Dukat), August Cesarec, Zagreb 1988.
- The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus, https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dionysius_of_Halicarnassus/9A*.html, приступљено 1. марта 2021.
- Херодот, *Херодотова историја, књ. I* (прев. Милан Арсенић), Матица српска, Нови Сад, 1988.
- Marko Šunjić, *Hrestomatija izvora za opštu istoriju srednjeg vijeka*, Svijetlost, Sarajevo 1980.

ЛИТЕРАТУРА:

- Elizabet Abot, *Istorija celibata*, Geopoetika, Beograd 2007.
- Eva Anagnostou-Laoutides, Michael B. Charles, “Herodotus on Sacred Marriage and Sacred Prostitution at Babylon”, *Kernos - Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique* Vol. 31, 2018.
- Максим Е. Агиоргусис, „Монаштво у Православној Цркви”, *Теолошки погледи* 1/2003.
- Пол Вен *et al.*, *Историја приватног живота I: од Римског царства до 1000. године*, Клио, Београд 2000.

Александар Баковац, „Татијан Асирац и његово место у развоју хришћанског богословља”, *Теолошки погледи: веронаучни часопис* 3/2020.

Енциклопедија Британика. Ф-Ш, Политика / Народна књига, Београд 2005.

Enciklopedija živih religija, Nolit, Beograd 1992.

Драгана Јањић, „Прилог проучавању развоја монаштва”, *Црквене студије* 3/2006.

Џозеф К. Линч, *Историја средњовековне цркве*, Слио, Београд 1999.

Сава Миловановић, „Брак и целибат у прва четири века”, *Богословље: часопис Православног богословског факултета Универзитета у Београду* 77 (2)/2018.

Мирослава Мирковић, *Историја Римске државе. Од Ромула, 753. године пре Христа, до смрти Константина, 337. године нове ере*, Службени гласник, Београд 2018-

Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Мiba books, Београд 2017.

Емилија Д. Станковић, Срђан С. Владетић, „Августова реформа брака и породице”, *Српска политичка мисао* 4/2018.

Danijela Stefanović, *I beše poput ptice u kavezu: studija o istoriji i kulturi Starog istoka*, Službeni glasnik, Beograd 2012.

Џејмс Џ. Фрејзер, *Златна грана: проучавање магије и религије*, Алфа / Драганић, Земун 1992.

Валентина Цветковић Ђорђевић, „Развод брака према римском и Јустинијановом праву”, *Црквене студије* 16/2019.

Иван Цвитковић, *Речник религијских појмова*, Прометеј, Нови Сад 2009.

Е. О. Џејмс, *Упоредна религија. Увод и историјско проучавање религије*. Матица српска, Нови Сад 1990.

Школско свезнање, Завод за уџбенике, Београд 2007.